

KAIP
GYVENTI.
KĄ
DARYTI

*Beieškant
savęs gyvenime
ir literatūroje*

Josh Cohen

VGA
V&A

—

Josh Cohen

KAIP
GYVENTI.
KA
DARYTI

*Beieškant savęs
gyvenime ir literatūroje*

Iš anglų kalbos vertė
Indrė Poliuškevičienė

VILNIUS 2023

Versta iš:
HOW TO LIVE. WHAT TO DO
by Josh Cohen

Bibliografinė informacija
pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų
informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*

© Josh Cohen, 2021
First published as How to Live. What to Do:
In Search of Ourselves in Life and Literature in 2021 by Ebury Press
an imprint of Ebury Publishing. Ebury Publishing is part
of the Penguin Random House group of companies.
© Vertimas į lietuvių kalbą, Indrė Poliuškevičienė, 2022
© Viršelio iliustracija, Miki Lowe, 2021
© Viršelio adaptavimas, Emily Mahon, 2021
© Leidykla VAGA, 2023
ISBN 978-5-415-02672-2

*Be abejonés,
skirta Abigailei*

Turinys

Įžanga / 13

1. *Vaikystė*. 1 dalis: žaidimai / 23
2. *Vaikystė*. 2 dalis: mokykla / 65
3. *Paauglystė*. 1 dalis: maištas / 103
4. *Paauglystė*. 2 dalis: pirmoji meilė / 138
5. *Branda*. 1 dalis: ambicijos / 171
6. *Branda*. 2 dalis: santuoka / 206
7. *Branda*. 3 dalis: vidurio amžius / 244
8. *Senatvė ir mirtis* / 281

Rodyklė / 319

Bibliografija / 329

Padėkos / 333

Autoriaus pastaba

Aprašydamas realius atvejus kiekvienas psichoterapeutas susiduria su neįveikiamomis kliūtimis. Jeigu situacijas aprašo pernelyg tiksliai – rizikuoja pažeisti paciento konfidencialumą, jei pernelyg abstrakčiai – jų klinikinė reikšmė tampa įtartina. Kadangi aš rašau ne profesionalų, o bendrai skaitytojų auditorijai, mano tikslas – detaliam perteikti gyvenimo dilemas, o ne skleisti klinikinės žinias. Dėl to mano aptariamieji atvejai yra tarsi sudėtinės figūros su smarkiai užmaskuotomis pagrindinėmis tikrų situacijų detalėmis. Tai nėra idealus sprendimas, bet, pažeidus paciento konfidencialumą, pasekmės gali būti kur kas liūdnės nei griežtai nesilaikant tikslumo.

Ižanga

Šiomis dienomis sėdėdamas prie virtuvės stalo dažnai su pasiėmavimu skaitau kilmės istorijas, pavyzdžiui, kaip Marvel ar kiti panašūs personažai tapo superherojais. Kartais man kyla noras paklausti šias istorijas pasakojančio berniuko, kodėl superherojai ir senovės dievybės turi tokį išskirtinį statusą, tik jų kilmės istorijos yra taip plačiai pasakojamos. Nejaugi mes visi neturime asmeninių legendų apie tai, kaip tapome tokie, kokie esame?

Mano istorija prasideda, kai buvau šešerių ir mano tėvai grįžo po dvi savaites trukusių atostogų JAV. Palikę mane ir mano vyresnįjį brolių su seneliais, jie grįžo su daugybe dovanų ir didžiuliu kaltės jausmu. Iš visų dovanų pasilikau ir prisimenu tik vieną: komiksų knygelę „Žemės riešutėliai“ sodriai raudonu viršeliu, ant kurio buvo pavaizduota piktai nusiteikusi „Pipirmėčių Paplotėlė“, sėdinti mokyklos suole kartu su aistringuoju Čarliu Braunu, o virš jų galvų puikavosi gerai suprantamas didžiulis užrašas: NEERZINK MANĖS SAVO KVĖPAVIMU, ČAKAI.

Jeigu turėčiau savo kilmės istoriją, „Neerzink manęs savo kvėpavimu, Čakai“ būtų Ra's al Ghul mano Bruce'ui Wayne'ui arba radioaktyvusis voras mano Peteriui Parkeriui.

Iki šios dovanos geriausia, ką galėjau apie save pasakyti, buvo tai, kad tiesiog gyvenu ir esu ganėtinai laimingas. Buvau mažas, ėjau į mokyklą, man patiko žaidimai *Top of the Pops* ir *The Big Match*, o gal jie patiko mano broliui, tačiau tuo metu tai atrodė vienas ir tas pats. Jei būtų reikėję pasakyti, kas mane skiria nuo kitų mane supančių vaikų, aš nebūčiau turėjęs nė menkiausio supratimo, kas tai galėtų būti.

Kol vieną kartą įžengiau į savo kambarį, atsisėdau ant lovos, užsikėliau kojas ir ant jų pasidėjęs knygą atsiverčiau pirmąją komiksų paveikslėlių seriją: plikagalvis vaikas su dviem plaukų sruogomis, siekiančiomis antakius, kalbėjosi su pikta mergaite. Aš žinojau šuns vardą, bet ne vaikų vardus. Taip pat nežinojau, ką reiškia kabinos, kurioje sėdėjo mergaitė, viršuje užrašytas žodis „Psichiatrinė“, tad tik žvilgtelėjęs į užrašą perskaičiau kažką panašaus į „Psitrinė pagalba 5C“. Laimei, kabinos apačioje buvo užrašas: „Gydytojas viduje“, o aš puikiai žinojau, kas yra gydytojas.

Berniukas sėdėjo ant kėdės kitoje kabinos pusėje, o mergaitė jam tarė: „Tau reikia padirbėti su savo charakteriu“, – ir tuojau pat paaiškino: „Kai vaikui sukanka penkeri, jo charakteris jau beveik susiformavęs.“ Berniukas, skėsciodamas rankomis iš nusivylimo, atsakė: „Bet man jau yra penkeri, man *daugiau* nei penkeri!“

„Visiškai teisingai, – tarė jokių emocijų veide neišduodanti psichiatrė, – tau penkeri. – Ir pridėjo: – Labai gaila.“ Jos pacientas susiraukė iš nevilties.

Šią komiksų seką perskaičiau dar keletą kartų, kaskart vis labiau gaudydamas kvapą dėl to, ką jutau viduje. Visiškai nesvarbu, kad protu ne visai supratau jų pokalbį. Kažkokiu būdu man buvo visiškai aišku, apie ką kalbama.

Šiais laikais turbūt pasakytume, kad Čarlis Braunas man pasirodė „pažįstamas“. Tačiau nemanau, kad šis žodis apima nerimą keliančią ir jaudinančią nuostabą, kurią tuo metu pajutau. „Pažįstamas“ mums sukelia pasitikėjimo jausmą, išvydus žinomų jausmų ir savybių atspindį kitame žmoguje. Ir visiškai priešingai: mažas sukrėtimas, kurį patyriau skaitydamas šį komiksą, man parodė tai, ko apie save nežinojau ir nė neįtariau. Iki šios akimirkos visiškai nenučiuokiau, ką reiškia nusivylimas, kurį dabar taip aiškiai jutau – nusivylimas *savo* charakteriu, kuris vis dar nebuvo susiformavęs, nors man jau buvo penkeri, *daugiau* nei penkeri.

„Žemės riešutėlių“ komiksų paveikslėlių serija, taip paprastai įvardydama mano vos jaučiamą egzistencinę savęs ir savo tikrojo pasaulio paiešką, man pateikė neįprastą sprendimą. Liusės psichiatrijos kabina sukūrė erdvę, kurioje tiek Čarlio Brauno, tiek mano paties vidinė sumaištis ir nerimas galėjo būti išklausytas.

Ši komiksų paveikslėlių serija manyje įžiebė iki šiol neužgesusią aistrą ne tik Schulzo kūrybai, bet ir knygoms apskritai. Šio autoriaus kūrinių skaitymas vingiuojant vaikystės takais manyje išgrynino neadekvatumo, nesaugumo, įniršio, žiaurumo, pavydo, tuštybės ir nevilties jausmus, taip pat kartkartėmis užplūdusius džiaugsmus bei linksmybes – trumpai tariant, suformavo visą mano vidinio pasaulio peizažą. Knyga mus labiausiai sujaudina ir priverčia keistis, kai mūsų pasaulio ir savęs suvokimą sutrikdo, o ne palaiko.

Ši komiksų paveikslėlių serija buvo kur kas daugiau nei tik veikėjai su savo istorijomis – ji suformavo požiūrį į gyvenimą, kurio pagrindą sudarė kruopštus dėmesingumas. Jos gestų kalbos ir išraiškų interpretacija buvo tokia tiksli ir artima,

bet kartu tokia švelni, kad atrodė, jog manęs įdėmiai klausosi nebandydamas įsiterpti, smerkti ar primesti savo nuomonės geraširdis suaugęs draugas. Galima sakyti, kad „Žemės riešutėliai“ buvo mano pirmasis psichoanalitikas.

Visada skeptiškai vertinau knygas (ir žmones), aiškinančias, kaip gyventi ir ką daryti, tačiau esu gyvas ironijos pavyzdys, nes būtent tokią knygą parašiau pats. Ši knyga gimė iš daugybės metų patirties, klausantis žmonių ir skaitant grožinę literatūrą. Bet ar gali šie užsiėmimai sudaryti universalių gyvenimo gairių pagrindą? Kas dar sieja geriausius romanus ir psichoanalizę, jei ne skeptiškas požiūris į supaprastintus apibendrinimus, iš anksto paruoštus atsakymus ir universalius, visiems gyvenimo atvejams tinkančius receptus?

Tiek literatūra, tiek psichoanalizė stengiasi suprasti pasaulį per istorijas, atrasti pasikartojančias problemas, modelius ir gyvenimo temas. Jei atidžiai skaitysime ir išsiklausysime, netrukus pastebėsime, kad istoriškai visame pasaulyje įkyriai kartojasi tos pačios problemos, rūpesčiai ir svajonės.

Viso gyvenimo grožinės literatūros skaitymo patirtis ir penkiolika metų psichoterapinės praktikos mane privertė aiškiai suvokti kai ką universalaus: kad net kupina meilės ir saugumo vaikystė neįmanoma be liūdesio ir skausmo, kad nė vienas žmogus neišgyvena paauglystės, nepatirdamas vidinio chaoso, kad nebūna visiškai laimingos santuokos ar šeimos, kad nė vieno kelionė į senatvę neišvengia akistatos su gresiančios mirties šmėkla.

Grožinėje literatūroje, kaip ir psichologinių konsultacijų kabinete, skirtingos gyvenimo istorijos yra kupinos abipusių atgarsių ir atspindžių, kurie išryškina ne tik mūsų gyve-

nimo bendrumus, bet ir skirtumus. Būtent todėl tiek grožinė literatūra, tiek psichoterapija gali mums puikiai pasitarnauti. Kiekviename išgalvotame personaže ar psichoterapeuto atvejo analizėje galime nesunkiai atpažinti savo pačių savybes, bet nė kiek ne mažiau stebina ir kiekvieno iš jų išskirtinumas bei atkaklus gebėjimas išlikti savimi ir netapti niekuo kitu.

Man atrodo, kad savigalbos žanras klysta, bandydamas nepaisyti mūsų savitumo ir griežtai nurodyti bendras taisykles bei formules, koks žmogus turėtų būti. Panašiai būtų galima pasakyti ir apie psichoterapiją: pacientas visų pirma nori būti išklaustytas kaip asmuo, o ne kaip atvejis, kaip individas su unikalia istorija ir asmenybe, o ne beasmenių simptomų rinkinys. Psichoterapijos tikslas – atrasti *būtent šio* žmogaus asmenybę, o ne sudėtinį jos tipą.

Sėkmingos psichoterapijos poveikis yra labai panašus į grožinės literatūros poveikį: ji atveria galimybę įžvelgti magiškus nematomus mūsų asmenybės bruožus. Psichoterapija tarsi pastato prieš mus veidrodį, kuriame galime išvysti ne tik jau pažįstamas savo savybes, bet ir tas, kurių paprastai nepastebime. Taip mes atrandame tokias savo savybes, kurias vos numanėme esant, o tai gali tiek džiuginti, tiek ir varginti. „Žemės riešutėlių“ komanda man padėjo atrasti keistus, vos suvokiame mūsų vidinio pasaulio klodus. Vėlesniame mano gyvenime daugybė išgalvotų literatūrinių personažų – Ema Vudhaus ar Hamletas, Džozefas K., Vilis Vonka ar Ema Bovari – darė tokį pat poveikį, mano viduje nuolat išprovokuodami nuostabą keliantį klausimą: ar aš tikrai esu toks? Žinoma, tas pats klausimas ne kartą iškyla ir psichoterapinio gydymo metu.

Atrodo, kad grožinė literatūra ir psichoterapija – du labai skirtingi dalykai, tačiau tiek viena, tiek kita pasižymi neįkai-

nojama įsiklausymo nauda. Psichoanalitikas turi būti imlus skirtingoms komunikacijos formoms – verbalinėms ir neverbalinėms, sąmoningoms ir nesąmoningoms. Jis privalo atsižvelgti ne tik į tai, ką sako jo pacientas, bet ir į neretai paklydusias ir netikėtas savo paties mintis bei pojūčius, kuriuos tas pacientas jam sukelia. Grožinės literatūros autorius savo kūrinuose taip pat dėmesingai išryškina kalbos, judesio ir jausmų niuansus bei dinamiką, dėl kurių jo personažai tampa išskirtiniai. Tai taip pat reikalauja stereofoninio įsiklausymo į save ir kitus.

Tas pats galioja tiek žmogui psichoterapeuto kėdėje, tiek sėdinčiam priešais jį, taip pat tiek autoriui, tiek skaitytojui. Ilgalaikė terapija yra tarsi besitęsiantis pratinimasis ne tik laisvai kalbėti, bet ir klausytis savęs, pastebėti, kaip mes įstringame įprastuose, apkalkėjusiuose mąstymo vingiuose, bandydami rasti ir išbandyti naujus kelius. Argi romano skaitymas nėra būdas mūsų proto ausims išgirsti naujus balsus?

Įsiklausykite. Tai yra nepakeičiama psichoterapijos ir grožinės literatūros pamoka, kaip gyventi ir ką daryti. Jeigu nemokame klausytis, mes negalime nustebinti patys savęs nei nustebti dėl kitų, mūsų nepasiekia naujos mintys, pojūčiai, suvokimai ar troškimai. Klausymasis yra smalsumo, taigi ir pokyčių bei tobulėjimo, variklis.

„Kaip gyventi. Ką daryti“ yra Wallace'o Stevenso eilėraščio, kurį galima rasti 309 puslapyje, pavadinimas. Atskirtas nuo eilėraščio, jis man pasirodė idealus pavadinimas gyvenimo pamokas siūlančiai knygai, todėl ir patraukė mano dėmesį.

Naudodamas šį pavadinimą, nepamiršau ir paties eilėraščio. Jis – trumpas ir paslaptingas, sudarytas iš paprastų žo-

džių, vaizdinių ir monotoniškų, bet didingų ritmų. Viena šio eilėraščio paslapčių yra daug žadantis jo pavadinimas, nors pats eilėraštis šios paslapties taip ir neatskleidžia. Jeigu perskaitę eilėraštinę iki pabaigos nepasijusite išmintingesni ir nežinosite, kaip reikia gyventi ir elgtis, tai visiškai nereiškia, kad esate kvailas.

Eilėraštyje pasakojama istorija apie klajoklį ir jo draugą, kurie, ieškodami kaitresnės saulės, susiduria su didžiule vulkanine uola. Besiilsint priešais ją jiems atsiskleidžia šis tas netikėto: aukštas plikas kalnas, kurio virš medžių viršūnių iškilusios keteros atrodo tarsi milžiniškos rankos tarp debesų. Atkreipkite dėmesį į griežtą hemingvėjišką* vaizdavimo stilių, kuris taip koncentruotai perteikia šio eilėraščio jautrumą. Tačiau dar stipresnis nei šios plikos nepatrauklios uolos vaizdinys yra vėjo, persmelkiančio ją, garsas – „džiugas, didvyriškas ir tikras“. Šiuo garsu ir baigiamas eilėraštis.

Ko šis eilėraštis mus moko apie gyvenimą? Akivaizdu, kad jame nėra jokių paprastų taisyklių ar gairių. Ir vis dėlto jis suteikia gyvenimiškos išminties. Siūlo neieškoti „kaitresnės saulės“, kuri yra didingiausio garbinimo objekto simbolis, bet verčia susimąstyti: o jeigu, užuot tuščiai ieškoję kažkur esančios nepagaunamos esaties, mes sustotume pailsėti ir įsiklausyti į tai, kas stūkso mums prieš akis?

Ką reikštų taip gyventi?

Tokia mąstysena yra meditacijos, jogos ir kitų Rytų disciplinų akcentas bei psichoanalizės tikslas. Skirtumas tas, kad, skatindama mus atsitraukti ir įsiklausyti, psichoanalizė nelie-

* Smagi ir nesusijusi pastaba: Ki Veste, kur ir eilėraščio autorius, ir Hemingway'us turėjo namus, paprastai santūrus, romaus būdo Stevensas kartą įsivėlė į neblaivias ir labai neapgalvotas grumtynes su Hemingway'umi. Atspėjė, kas pralaimėjo, lai nesitiki apdovanojimų (čia ir toliau – autoriaus pastabos).

pia peržengti pasaulio chaoso, bet moko pagilinti ir praturtinti mūsų dalyvavimą jame.

Psichoanalizė nėra būdas atsiriboti nuo gyvenimo, priešingai, tai būdas pajusti dar daugiau gyvybės. Ji ugdo mūsų smalsumą, susidomėjimą visomis gyvenimo spalvomis ir formomis, atsidavimą visam patirčių spektrui, o ne kruopščiai atrinktiems fragmentams, kai jaučiamės laimingiausi, gražiausi ir labiausiai trykštame jaunatviškumu.

Tolesniuose skyriuose nagrinėsime, kaip palaikyti (ir griauti) šią nuostatą per aštuonis gyvenimo etapus, nuo vaikystės iki pat senatvės. Šiame kelyje mus lydės daugiau nei dviejų dešimtmečių grožinės literatūros kūrinių pagrindiniai veikėjai, o kartu su jais vyrai ir moterys, su kuriais dirbau savo psichoterapijos kabinete.

Kartu su jais atidžiai įsiklausysime į šiems gyvenimo etapams būdingas dramas ir sunkumus. Tai darydami neišvengiamai pastebėsite, kad vienų gyvenimai prasmingesni ir turiningesni, o kitų – skurdesni ir kupini nusivylimo. Kaip tik tada išryškėja įsiklausymo vertė. Tačiau laikas, skirtas įsiklausyti į save, nesvarbu, ar tai būtų per psichoterapijos seansą, ar kokia nors kita forma, neapsaugo mūsų nuo sąmonės gebėjimo įvairiausiais būdais mus klaidinti ir akinti. Galų gale, ar yra nors vienas žmogus žemėje, kuris retsykiais nesusimąsto, kodėl ką nors padarė ar pasakė, arba kaip tik ko nors nesugebėjo padaryti?

Bet būkime kuklesni – įsiklausydami į save mes atskleidžiame kai kuriuos mūsų pačių atliekamus triukus. Įsiklausymas mums gali padėti pastebėti besikartojančias klaidas, tokias kaip kenksmingi pasirinkimai, klaidingi vertinimai ir

apie save susikurtos iliuzijos, kurios verčia mus jaustis taip, tarsi ištikus metus būtume bejėgės balandžio pirmosios pokštų aukos.

Iš dalies taip yra todėl, kad mes gyvename tarsi įstrigę savo galvose ir nesugebame pažvelgti į save iš šalies. Tai puikiai paaiškina, kodėl esame tokie įgudę, kai reikia nurodyti ne savo, o kitų klaidas. Šioje vietoje grožinė literatūra gali pasitarnauti taip, kaip gyvenimiškoji patirtis paprastai nesugeba. Geri grožinės literatūros kūriniai ir, tikiuosi, psichoanalitikai gali padėti išgyventi tas pačias klaidas ir iliuzijas, o ne stebėti jas per atstumą – įžengti į pasaulį žmogaus, gyvenusio su šiomis klaidomis ganėtinai ilgą laiką, kad suprastų jų priežastis.

Norėčiau, kad laikytumėmės tokio požiūrio skaitydami šią knygą ir sekdami, kaip dvidešimt keturi išgalvoti personažai ir keli neišgalvoti asmenys žengia per aštuonis savo gyvenimo etapus.

Pirmieji šeši iš aštuonių šios knygos skyrių mus supažindins su esminiais gyvenimo etapais, kurie suformuoja mūsų asmenybę – žaidimų, mokyklos, maištavimo, pirmosios meilės, ambicijų puoselėjimo ir santuokos. Kai į svarbiausius klausimus – ką mes veikiame, su kuo leidžiame laiką ir kokias vertybes puoselėjame – bus atsakyta, paskutiniuose dviejuose skyriuose apie vidurio amžių ir senatvę susitelksime į tolimesnį gyvenimą.

Kiekvienam skyriui parinkau tris daugmaž panašaus amžiaus išgalvotus personažus, kad laisva forma iliustruočiau skirtingų žmonių gyvenimo prasmę. Kadangi savo klinikinėje praktikoje susiduriu tik su suaugusiaisiais, aptardamas psichoterapijos atvejus to paties įgyvendinti negalėjau, o ir nela-

bai norėjau. Paciento išvalgos apie mokyklą, ambicijas ar santuoką retai priklauso nuo amžiaus. Tai bendros gyvenimo, o ne tam tikro amžiaus ar konkrečios situacijos problemos arba dilemos, kurios persidengia išgalvotų personažų ir psichoterapijos atvejų patirtyse. Išgalvoti personažai mus išmoko atidžiai nagrinėti klausimus, su kuriais gyvendami susiduriame kone visi: kokių žmogumi norėtumėte būti? Kokį gyvenimą verta gyventi?

Nors jauniausias mano aptartas personažas yra šešerių (jaunesni personažai grožinėje literatūroje sutinkami retai), prielaida, kad ankstyvieji mūsų gyvenimo metai – pagrindinis mus formuojantis veiksnys, yra šios knygos esmė.

Toliau panagrinėsime kasdieniniame gyvenime iškylančias dilemas bei gluminančias situacijas, gimstančius troškimus ir viltis, mokysimės rasti būdų jomis pasinaudoti, jų išvengti arba su jomis susigyventi. Nors šie apmąstymai nesuteiks daug moralinių išvalgų ir tikrai nepateiks praktinių instrukcijų, kaip reikia gyventi, tikiuosi, kad jie pasitarnaus kitokių, galbūt tvaresniu būdu.

1

Vaikystė. 1 dalis: žaidimai

a) „Įsivaizduokime“: Alisa

Septynerių metų A. per šios dienos vertinimą buvo akivaizdžiai sudirgusi. Tėvai jos būseną apibūdino kaip sustiprėjusį sutrikimą po vakarykščio miego lauke neįprastai šiltos popietės saulėje. Vos atgaudama kvapą ji pasakojo apie keistus susitikimus ir patirtus nuotykius su naminių, laukinių ir išnykusių gyvūnų rūšimis bei įvairiais akivaizdžiai sutrikusio mąstymo bei verbaliai smurtaujančiais vyrais ir moterimis, kurie kėlė susirūpinimą dėl jos saugumo. Atsižvelgiant į tai, jog daugybė A. pasakojamų įvykių neatitinka gravitacijos ir biologinio vystymosi dėsnų, tikėtina, kad karščio smūgis paveikė jos laiko ir erdvės suvokimą. Vis dėlto panašu, kad šios patirtys iš esmės jos nepažeidė, nes buvo apibūdinamos kaip „kvailos“, „įdomios“ ir, nors labai keista, ją pralinksmino. Rekomenduojamas ilgalaikis stebėjimas, negalima atmesti uždelstos traumos.

Kai pirmą kartą perskaičiau knygas „Alisa Stebuklų šalyje“ (*Alice's Adventures in Wonderland*, 1865) ir „Alisa Veidrožio karalystėje“ (*Through the Looking-glass and what Alice Found There*, 1871),

man buvo dešimt – trejais metais daugiau nei Alisai. Tuo metu mokykla man atrodė kaip ilgai užsitęsęs nurodymas „būti atakingam“. Vaizduotę lavinanti žaidimų anarchija užleido vietą konkurenciją skatinančioms sporto šakoms – mano požiūriu, tokia vystymosi eiga buvo ganėtinai pražūtinga.

Netrukus kartu su Alisa nusekiau paskui Baltąjį Triušį į jūrą ir supratau, kad su ja būsime viso gyvenimo partneriai. Nors suaugusiųjų pasaulis man siuntė užuominas, jog turiu teikti pirmenybę tiesai, o ne fikcijai, tikrovei, o ne fantazijoms, Alisa man parodė, kad, Picasso žodžiais tariant, „viskas, ką galime įsivaizduoti, yra tikra“.

Po dvidešimt penkerių metų pirmajame savo pirmojo vaiko tėvų susirinkime supratau, kad ne visi mąsto taip pat.

Nuo tos akimirkos, kai visi susėdome, pradinių klasių mokytoja atrodė labai nervinga, tarsi norėjo už kažką atsiprašyti. Jau žengdamas subraižytomis medinėmis grindimis jaučiausi taip, lyg artėčiau prie teisiųjų suolo, įsivaizduodamas, kaip mokytoja-teisėja žvelgia iš aukšto ir paskelbia baisų nuosprendį: „Jūs esate labiausiai apgailėtini ir patys nekompetentingiausi tėvai visoje mokyklos istorijoje. – Ir rodydama pirštu į mane priduria: – Ypač jūs.“

Tačiau kai ji pradėjo mikčiodama pasakoti apie mūsų sūnaus ne itin dėmesio vertus pasiekimus, mano baimę pakeitė susirūpinimas. Kodėl ji atrodo tokia sutrikusi? Kokią baisią tiesą ji žada atskleisti?

„Nesupraskite manęs klaidingai, jis puikus vaikas!“ – suurmėjo ji, įnirtingai linksėdama galvą, tarsi būtų priversta gintis nuo mūsų prieštaravimų.

Po to įsivyravo tylą – meksikietiškas susišaudymas, kurio pradžios niekas neprisimena. Staiga ji atsistojo pargriaudama

savo žemą mokyklinę kėdę ir sunkiai žengė prie artimiausios sienos. Pirštu bakstelėjo į piešinį – tai buvo tarsi atsitiktinai raudona kreidele nupieštas ištęstas pailgos formos kontūras su besišypsančiu veidu, pakibusiu viename jo gale. Jis niekuo nesiskyrė nuo kitų trisdešimt keturių piešinių, nebent akivaizdžiai prastesne piešimo technika. Piešinio apačioje suaugusiojo rašysena buvo užrašytos kelios eilutės.

„Pažiūrėkite! – paliepė mokytoja. – Mes paprašėme vaikų nupiešti savo mėgstamą gyvūną, o tada paklausėme, kas tai yra. Ar matote? Mes užrašėme pokalbį piešinio apačioje. – Baksnodama ir vienoda intonacija tardama kiekvieną žodį ji garsiai perskaitė: – „Kas tai? / Tai Krek-pekasis! / Kas yra Krek-pekasis? / Krek-pekasis yra Krok-pokasis!“ – Baigusi skaityti ji skėstelėjo rankomis ir pabalinusi akis suriko: – Tai *neturi* jokios prasmės!“

Aš pažvelgiau į savo žmoną. Jos antakiai buvo taip smarkiai suraukti, kad ėmiau nuogaštauti, ar jie kada nors vėl atsipalaiduos. Pravėriau burną ir išleidau kažkokį garsą, bet tai nebuvo žodžiai.

Šią savo sūnaus piešinio ir jo pavadinimo istoriją prisiminiau galvodamas apie išminties kupinas Alisos nuotykių knygas ir vienoje iš jų aprašytą „Džambaliūną“, kurį priminė tie nesąmoningi sūnaus žodžiai maloniu burnai jausmingu skambesiu, pirmą kartą atrastu kūdikystėje, o vėliau iš naujo – poezijoje ir dainose.

Tą tėvų susirinkimo vakarą aš esu linkęs vertinti kaip beprotiškai banalų epizodą iš „Alisos Stebuklų šalyje“. Argi pradinių klasių mokytojai nesusiduria kiekvieną dieną su nesąmoningais žodžiais? Argi neverta sunerimti, kai klasės auklėtoja, kuri skundžiasi mažų vaikų nesąmonėmis, pati elgiasi

nesąmoningai ir šiek tiek primena vienuoliktokų mokytoją, dejuojančią, kad jos mokiniai paniurę ir nedrąsūs?

Mūsų sūnaus mokytoja man pasirodė tikra Alisos priešingybė. Aš susimąščiau, kaip atrodytų ir koks būtų jausmas gyventi pasaulyje, kur mokykloje vaikus nuo pat pradžių moko nekalbėti nesąmonių, nežaisti ir visada laikytis tvarkos. Ši mokytoja buvo griežto pedantiškumo šalininkė, nepripažįstanti nuostabaus, drąsos ir laisvės kupino „Alisos“ (knygos) ir Alisos (personažo) elgesio.

Alisa nėra kuo nors labai išskirtinė. Priešingai nei daugelis karalienės Viktorijos laikų vaikų herojų, ji nėra angeliškos išminties ir subtilumo pavyzdys. Alisa užsispyrusi, keista, nekantri, neretai kvailoka, trumpai tariant – tikras vaikas. Bet kodėl knyga apie ją yra pirmoji stotelė mūsų kelionėje po knygų pasaulį? Ko galime pasimokyti iš Alisos apie gyvenimą ir savo vaidmenį jame?

Bene svarbiausia įžvalga apie vaikystę psichoanalitiko akimis yra tai, kad labai daug, o ypač svarbiausių vaikystės įvykių, mes neprisimename. Amžių iki trejų ar ketverių metų dažniausiai gaubia amnezijos rūkas. Mūsų vaikystės jausmai dar labiau neprieinami. O mūsų kasdieninio intensyvaus gyvenimo patirtys atrodo komiškos ir svetimos. Mes juokiamės iš raudančio ir rėkiančio tironiško monstro, kokie kadaise buvome patys, tarsi jis neturėtų nieko bendro su tuo, kokie esame dabar.

Ši atskirtis tarp suaugusiojo ir vaiko yra ne tik vaikų, bet ir suaugusiųjų problema. Vengrų kilmės psichoanalitikas Sándoras Ferenczis šį reiškinį pavadino „susipainiojusiais liežuviais“: suaugusieji ir vaikai kalba ta pačia kalba, tačiau juos ski-

ria kognityvinė ir emocinė praraja, kuri įklampina į nuolatinį nesusipratimų liūną. Vaiko pasaulis yra per daug elastingas ir jaudinantis, o suaugusiojo – kupinas taisyklių ir suvaržymų. Vaikas dar nežino, kaip veikia suaugusiojo protas, o suaugėlis pamiršta, ką reiškia gyventi su vaiko protu. Iš dalies mokytoja buvo teisi: tai tikrai *neturi* jokios prasmės.

Tai gali būti vienas iš paaiškinimų, kodėl mes rašome ir skaitome istorijas. Istorijos, ypač tos, kurias atradome ir pamėgome vaikystėje, šiek tiek atlaisvina mūsų vidinio pasaulio logikos ir taisyklių gniaužtus. Jos padeda mums pasiekti viduje vis dar slypintį vaiką, kurio žaislingumo iki galo nesugniuždė suaugusiųjų pasaulio reikalavimai: neprisigalvokite kvailių istorijų, nesijaudinkite, nebūkite vaikiški.

Bene dažniausiai šis konfliktas tarp vaiko ir suaugusiojo tikrovėje pasireiškia tada, kai kalbame apie skirtingą laiko suvokimą. „Nebūti vaikiškam“ reiškia laikytis nustatyto laiko režimo, prisitaikyti prie iš šalies primesto ritmo, tempo ir dienotvarkės. Prisiminęs savo vaikystę dažnai regiu ją kaip nesibaigiantį vaizdinių montažą, kuriame suirzę suaugusieji man liepia paskubėti, susitvarkyti ir liautis blaškytis.

Kartą apie tai papasakojau savo draugei, priminiau jos tuomet šešiametės dukters elgesį. Apimta nerimo, kad laiku suspėtų į susitikimą, draugė ragino savo dukterį paskubėti, nes jau ir taip vėlavo. Jos dukra abejingai sėdėjo ant kilimo, atkakliai stengdamasi išspręsti savo žaislinių fermos gyvūnų intrigas. „Nagi, Rosie, mes turime eiti! – Jokio atsakymo. – Rosie! – sušuko mano draugė. – Liaukis eikvojusi savo brangų laiką! Nebūk tokia vaikiška!“

Rosie įsmeigė žydras akis į mamą ir tarė: „Bet, mama, aš juk ir esu vaikas.“

„Kaip gyventi. Ką daryti“ –
žymaus psichoanalitiko
ir anglų literatūros profesoriaus
knyga apie tai, kaip skaitymas gali
padėti mums patirti turtingesnę
ir prasmingesnę gyvenimą.

Ko apie vaikystę mus gali išmokyti „Alisa Stebuklų šalyje“? Ar skaitydami romaną „Pokalbiai su draugais“ galime išgyventi pirmąją meilę? Ar Esteros Grynvd spindinti sėkmė ir vėlesnis žlugimas romane „Stiklo gaubtas“ padeda geriau suprasti ambicijas? Ir galiausiai – ką galime sužinoti apie mirtį iš Virginijos Woolf?

Literatūra vaidina svarbų vaidmenį mūsų gyvenime. Ji ne tik suteikia galimybę atsitraukti nuo kasdienybės ir pasimėgauti, bet yra ir mūsų gyvenimo veidrodis, parodantis tai, ko galbūt nepastebime ar nesuprantame.

Joshas Cohenas, psichoanalitikas ir šiuolaikinės literatūros teorijos profesorius, gilina į įsimintiniausių ir ryškiausių literatūros personažų vidinį gyvenimą. Autorius veda mus per įvairius gyvenimo etapus nuo vaikystės iki senatvės, parodydamas, kad literatūra yra gerokai daugiau nei vien prieglobstis nuo kasdienybės: per savo personažų patirtis ji gali atskleisti, kaip tapti išmintingesniems, atviresniems ir geriau pažinti save.

Joshas Cohenas yra Londono Goldsmito universiteto šiuolaikinės literatūros teorijos profesorius ir privačiai praktikuojantis psichoanalitikas. Jis yra knygų ir straipsnių apie šiuolaikinę literatūrą, kultūros teoriją ir psichoanalizę autorius, tarp jų: „Kaip skaityti: Freudas“ (*How to Read: Freud*), „Privatus gyvenimas:

kodėl mes liekame tamsoje“ (*Private Life: Why We Remain in the Dark*) ir „Nedarbas“ (*Not Working*).

